

UNA APROXIMACIÓ A SALVADOR ESPRIU després de la commemoració del centenari del seu naixement l'any 2013.

Seminari a Caldes d'Estrac el dia 21 de juny de 2014 amb els amics Agustí d'Arana, Loles Freixa, Josep de Nadal, Carme Alier, Ramon Alier, Ramon Tous, Maria José Prieto i Marta Sala.

Introducció

Quan l'any passat, el 2013, la Generalitat de Catalunya va acordar commemorar el centenari del naixement de Salvador Espriu ((Santa Coloma de Farners, 10 de juny de 1913)) feia 28 anys del seu enterrament a Arenys de Mar el dia 23 de febrer de 1985. Poc després de la mort de l'escriptor, el Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu -un organisme autònom de l'Auntament d'Arenys de Mar dirigit per Montserrat Caba- va iniciar, conjuntament amb l'ajut de la Diputació de Barcelona i Edicions 62, la publicació de l'Edició Crítica i Documentada de les seves obres. A data d'avui hi ha un total de 15 volums publicats i en manquen 3, fet que permet afirmar que l'anàlisi de l'obra d'Espriu compta amb l'eina més adequada com ho és una edició crítica de molt alta qualitat. A més, el Centre d' Arenys de Mar publica des de l'any 2006 un anuari de títol "Indesinenter" on els millors especialistes catalans i internacionals aprofundeixen en l'obra de l'escriptor.

Al llarg de l'any Espriu s'han dut a terme esdeveniments culturals reeixits i s'han publicat llibres de molt interès. Agustí Pons ha escrit una extensa biografia de títol *Salvador Espriu, transparent* editada per Proa el mes de gener de 2013 amb l'ajut financer de "La Caixa"; Ramon Balasch ha publicat el llibre *Ocnos i el parat esglai* també amb l'ajut de "La Caixa"; i s'ha realitzat la magnífica exposició sobre la vida i l'obra de l'escriptor al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) de la qual n'ha sortit l'edició del llibre *Espriu. L' escriptor compromès, el místic, el gran sarcàstic*, a cura de Julià Guillamon, publicat per Galàxia Gutenberg. L'any Espriu també ha propiciat una edició en tres volums de l'obra completa de l'escriptor: *Prosa, Poesia i Teatre* a càrrec de l'editorial "labutxaca", una edició que és considerada definitiva ja que

és la que donen per bona els estudiosos aplegats al voltant del Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu d'Arenys de Mar. Mereix destacar-se la feina d'excel·lent qualitat feta per Rosa Delor, Sebastià Bonet Espriu (nebot del poeta), Carles Miralles, Victor Martinez-Gil, Gabriella Gavagnin, Olivia Gassol, Glòria Casals, Joan R. Veny-Mesquida entre altres, en relació a l'edició i interpretació dels textos de Salvador Espriu.

Així, doncs, la bibliografia esmentada ha vingut a sumar-se a molts altres llibres, articles, comentaris, representacions teatrals i cançons sobre Espriu ja existents abans del 2013 i hom pot dir sense risc d'equivocar-se que parlar amb precisió sobre la vida i l'obra de Salvador Espriu és avui més possible que mai. Aquest seminari a Caldetes intenta fer una aproximació a l'escriptor i a l'home a partir d'alguns materials que considero de referència. És només una aproximació i, per tant, de cap manera s'ha d'interpretar com un estudi sobre la vida i l'obra de l'escriptor.

Agreixo a Isabel Bonet Espriu, neboda de Salvador Espriu, la lectura d'aquesta Nota de Treball i les observacions al text. La responsabilitat és, tanmateix, exclusivament meva.

La personalitat de Salvador Espriu

Xavier Bru de Sala, comissari general de l'Any Espriu, ha destacat que “en la complexa personalitat i en l'obra d'Espriu hi podem trobar una infinitat de components i de matisos. Ara bé, els ingredients bàsics són dos i amb una gran probabilitat de certesa només dos, el calvinisme i l'humor”. Dos ingredients provinents de l'herència materna i paterna.

En una de les seves darreres narracions, datada l'any 1982, Espriu va escriure que la seva mare “era, en la claredat de la raó, d'una rigorosa i no gens hipòcrita ortodòxia catòlica romana, però calvinista en els abismes del subconscient. I em temo –rebla– que jo he heretat una considerable porció d'aquella seva fosca”. Per a Bru de Sala “el sentit ètic d'Espriu, tan profund,

visceral, l'aspiració permanent a la rectitud, el rigor i la coherència, són una herència materna, a la qual no hauria volgut renunciar ni que li fos possible”.

Al costat de l'“ànim negre com el carbó” de la mare hi ha la personalitat del pare, el notari Francesc Espriu, que trobem reflectida en unes breus i emotives memòries que va dictar entre els anys 1938 i 1939, ja quasi cec i poc abans de morir, a la seva filla Maria Lluïsa i a la seva amiga Maria de la Pau Lossius, ‘Pacita’, i que Maria Lluïsa va publicar l’any 1996, ara en tràmit de reedició. El sentit de l’humor del pare, reflectit en pulcres i irònics dibuixos -els “ninots del notari”- i el tarannà obert i expansiu mostrat en les tertúlies amb els amics, a les quals podia assistir el nen Salvador, comporten que el poeta heretés un prodigiós i irrefrenable sentit de l’humor. Com escriu Bru de Sala la pulsó satírica, sarcàstica fins a l’esperpent que anima bona part de l’obra d’Espriu és una herència paterna i explica “l’extraordinària propensió d’aquest home severíssim a la rialla”.

L’exposició del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) de títol *“Espriu. He mirat aquesta terra”*, permet copsar -com diu el director del Centre, Marçal Sintes- “que l’home i l’obra conformen un ric calidoscopi on podem observar com es combinen de forma a voltes paradoxal però gens artificiosa una colla d’elements heterogenis, que van d’allò humorístic a allò tràgic, de la tendresa a la severitat, de la ingenuïtat al sarcasme”. Per a Bru de Sala, malgrat els ingredients antitètics que suposen el carbó i la rialla, Salvador Espriu va construir una obra magnífica a partir de l’honestetat allunyada de l’artifici i més enllà de la simple tenacitat. El fonament del jo personal i literari de Salvador Espriu és la veritat: “direm la veritat sense repòs”, “et diré sempre la veritat”, “defensaràs la veritat fins a la mort sense l’ajut de cap consol”. Una veritat que comença en la pròpia vida plena d’avatars, de fets dolorosos com foren la mort prematura de dos germans, la llarga malaltia que el postrà al llit dels 9 als 12 anys, la guerra civil, la mort del seu amic Bartomeu Roselló-Pòrcel el 1938, la mort del pare el 1940, la impossibilitat de fer de professor a la Universitat de Barcelona, el treball desgradable de passant de notari que qualifica de “diari odi contra el pa”, la dictadura franquista, l’esfondrament de la cultura catalana, la repressió franquista i la llarga dictadura.

Una meditació sobre la mort. La salvació a través de la paraula

Les circumstàncies desgraciades personals i col·lectives convidaven vers el silenci i el desistiment humiliants; empenyien, com va escriure Espriu, vers la “vergonya mansa dels lladrucs”. Tanmateix, ell va emprendre l'àrdua tasca de refer-se, de reconstruir-se, de salvar-se per l'escriptura, concebuda com un procés d'autoajuda. Com diu Bru de Sala, “el sentit de l'obra d'Espriu, allò que unifica els components constitutius de la seva personalitat, és el camí que va de la mort, de la urpada terrible de la mort, però no del seu triomf, a la salvació.

Quan afirmava, de manera insistent, que tota la seva obra és una meditació al voltant de la mort, Espriu encaminava el lector a descobrir per ell mateix la segona part d'aquesta afirmació. Després de dues experiències de mort en vida, la malaltia i l'ensulsiada personal i col·lectiva de la guerra, Salvador Espriu, home i escriptor de manera indestruïble, emprèn la recerca de la salvació, d'entrada personal, tot seguit col·lectiva. Més ben dit, d'entrada amb un accent més personal –veure el cicle líric dels cinc llibres que s'inicia amb *Cementiri de Sinera* i culmina amb *Final del Laberint* (un cicle que constitueix una de les experiències interiors, vitals i alhora literàries, més impressionants de tota la poesia del segle XX)- i tot seguit col·lectiva –veure el llibre *Primera història d'Esther*, el gran monument de la llengua catalana (on tot està encaminat a ser “salvat en poble” tal i com Esther salva el poble jueu; ara el poble català també serà salvat del genocidi cultural i de l'intent d'anorrear l'idioma català). En Espriu, la veritat és la salvació, la salvació de la mort personal en l'esdevenir de la col·lectivitat: “ens mantindrem fidels per sempre més al servei aquest poble”. (citació de l'article de Bru de Sala al llibre de Galàxia Gutenberg)

El psicoanalista català Ramon Riera, de renom internacional, en una conferència al CCCB de títol *Paraules que fan companyia* ha destacat el sentiment de pèrdua que traspua l'obra d'Espriu. És un sentiment que Riera tracta sovint amb els pacients que han viscut intensos episodis de pèrdua a la infantesa com ho són els provocats per la mort d'un o més dels germans, tal i com fou el cas d'Espriu. Recordem que quan Salvador Espriu tenia 9 anys, pels

volts de l'any 1922, una epidèmia de xarampió va afectar als cinc germans. La seva germana Maria Isabel va morir d'una complicació pulmonar tuberculosa, a l'edat de set anys. Ell mateix va patir també complicacions tuberculosos que el van tenir prostrat al llit durant tres anys, en el curs dels quals li van practicar unes horribles intervencions quirúrgiques als pulmons. Va estar més d'una vegada a les portes de la mort. A la narració *Sembotitis*, Espriu evoca les seves "llargues tardes de malalt" i es descriu com a "nen trist i febrós" capaç però d'entretenir-se amb els teatrets de titelles i amb lectures aprofundides sobre l'Antic Testament i El Quixot. Un cop recuperat de la seva malaltia, la mort va tornar a visitar la família i se'n va endur el seu germà gran, Francesc, de 14 anys, víctima d'una septicèmia després d'una caiguda amb ferida al port d'Arenys. De cinc germans en van quedar tres.

Ramon Riera assenyala que quan esdevenen uns fets tan tràgics, el sentiment de pèrdua no fa referència només al germà o germans morts sinó que aquest sentiment es produeix també en relació als pares. Aquests pares queden profundament trasbalsats per la tragèdia i els fills sobrevivents se senten desemparats, abandonats. La mare, la senyora Escolàstica Castelló, va vestir de dol des de la mort de dos dels seus cinc fills i es va passar una vintena d'anys sense riure. La severitat del seu rostre tan sols es va transmutar en alegria amb el naixement del primer nét, Sebastià Bonet i, aquesta alegria va continuar amb el naixement dels altres dos néts, Francesc i Isabel. També sabem que Salvador Espriu, gens partidari que la seva germana tingués fills, quan varen néixer els seus nebots fou un home feliç en contemplar-los i comprovar que tenien tots els dits dels peus i de les mans en perfecta normalitat, així com un cos sà i amb cara de salut.

Per al psicoanalista Ramon Riera, el nen que viu una experiència semblant assumirà que mai ningú no podrà entendre el seu dolor, el sentiment de solitud en què ha quedat. Quan Espriu, en algun poema seu, explica la impossibilitat de relació amorosa, està explicant la impossibilitat que l'altre, en genèric, o l'altre, en particular, entenguin el seu dolor; l'entenguin particularment a ell. Per això, apunta el biògraf Agustí Pons, "en alguns poemes d'Espriu –penso, per exemple, en *Cementiri de Sinera*– el sentiment de pèrdua és, a la vegada,

personal i col·lectiu i l'elegia resulta densa però perfectament compartible per al lector comú". Ramon Riera apunta que com més podem sentir el nostre patiment, més empàtics podem ser també amb el patiment dels altres i de la cultura que ens envolta. Per a Espriu, les paraules, que tan treballosament reunia en els seus poemes, amb el seu ritme i la seva música, eren l'instrument per excel·lència per expressar el propi sofriment i el de la cultura catalana : "Però hem viscut per salvar-vos el mots, / per retornar-vos el nom de cada cosa/ perquè seguíssiu el recte camí / d'accés al ple domini de la terra". La salvació per la paraula. Tant en l'àmbit personal com en el nacional.

Ramon Riera destaca que, a diferència del que sol succeir amb les persones traumatitzades que tendeixen a viure com si res hagués passat (*dissociació* n'hi diuen els psicoanalistes), Espriu va estar sempre molt connectat amb les seves vivències d'aniquilació que provenien del seu passat traumàtic. Escriure va ser la seva eina central per ordenar, expressar i compartir les angoixes d'aniquilació que el van perseguir tota la vida. Com ell deia, "en cada paraula m'hi jugo la pell", i "he donat la vida pel difícil guany d'unes poques paraules despullades". Compartir, mitjançant la paraula, les emocions doloroses es converteix en una qüestió de vida o mort, buscar la comprensió de l'entorn és l'única manera d'intentar evitar que els altres reaccionin com si res no hagués passat.

Amb motiu de ser-li concedit el grau de doctor "honoris causa" per la Universitat de Barcelona en l'acte inaugural del curs 1980-1981 l'escriptor va dir el següent: "Admeteu, dintre del soroll, si us plau, que la cultura –la intel·lectual, d'una manera preferent- és interpretació de la vida, ara i aquí encara que ens desagrada fins al mareig aquest lloc comú. Interpretació a l'altura del temps en què ens toca de viure, tenint molt en compte el passat, però esguardant-lo no com l'ocell al serpent, amb una fascinació paralítica, sinó procurant sense treva de superar-lo".

Per Espriu la interpretació de la vida s'havia de fer tenint en compte el passat amb voluntat de superar aquest passat però això no es podia fer de qualsevol manera. Per a ell era imprescindible mantenir una forta tensió entre la llibertat

individual i el lligam que imposa la tradició. L'home subsisteix en tant que home lliure com a part de la tradició que l'ha generat i el reassumirà més tard arribada l'hora de la mort. Segons Joan Tarrida "Espriu no concep la mort com un pas necessari a un món superior on regnaria la vida veritable, segons la perspectiva cristiana, sinó que arrela definitivament l'individu en "aquest món". Després de mort ja ningú no pot ser "exclòs". Entronquem així amb una altra de les influències bàsiques de l'obre espriuana, la tradició mística jueva segons la qual la pitjor de les condemnes és la condemna a l'exili, l'exclusió de l'estirp". (veure *Espru i la mort com a reconciliació*, diari La Vanguardia, article probablement escrit l'any 1977)

Joan Tarrida recorda que "el pensament jueu se sustenta en l'encontre d'un Déu, un poble i una terra. El poble es concep només en relació amb la seva terra, lloc geogràfic concret que alberga la memòria dels morts i on el missatge diví haurà de concretar-se. Llavors, en paraules de Scholem, "el destí més terrible que pot abatre's sobre una ànima, molt més terrible que els turments de l'infern, és el de ser rebutjada". La privació absoluta d'una llar va ser el símbol sinistre d'una impietat absoluta, d'una degradació moral i espiritual extrema". La història del poble jueu, doncs, és la tragèdia de l'exili. Contra aquest temor, Espriu basteix l'univers de Sinera: "Recorda, no t'apartis, mentre fas via, del que tant senzill és d'estimar: aquest blat i la casa, el blanc senyal de la barca dins el mar, el lent or de l'hivern ajaçat a les vinyes, l'ombra d'un arbre damunt l'ample camp". En aquest sentit, la mort és abans que res reconciliació. Reconciliació definitiva amb un paisatge i una tradició concretes i per això comprensibles, el repòs de Sinera, el seu paisatge i els seus morts, amb els quals el poeta vol fondre's en l'anonimat, nom per sempre més absent, dissolt en una mateixa memòria amb totes les coses".

Sense cap nom ni símbol,
Ran dels xiprers,
Dessota un poc de pols sorrenca,
Endurida de pluges.
O que l'oratge escampi
La centra perles barques i els solcs

Dibuixadíssims i la llum de Sinera.

Si la reconciliació amb la tradició atorga sentit a la finitud individual, només la literatura pot ser-ne l'expressió que transmeti aquest sentit a les generacions futures. Salvar els mots és salvar la tradició de l'oblit i amb ella el sentit de la mort. Espriu, diu Joan Tarrida, va escriure com es va proposar Kafka, "per elevar a una vida infinita allò que és moridor i isolat, al domini de la llei allò que pertany a l'atzar".

La interpretació de l'obra d' Espriu

Un dels llibres publicats l'any 2013 que val la pena esmentar és el del professor Carles Miralles titulat *Sobre Espriu* que en l'edició de Publicacions de la Universitat de Barcelona aplega tots els articles i estudis que Miralles, poeta i catedràtic de filologia grega, ha anat publicant sobre Espriu, un dels poetes que més ha estudiat, com també J.V. Foix i Carles Riba. La lliçó inaugural de Miralles a la Societat Catalana d'Estudis Històrics de l'any 1977 es va centrar en l'intent "de replantejar dos punts aleshores quasi dogmes: que Espriu havia reaccionat contra la generació noucentista i que no els clàssics grecs o llatins sinó els hebreus, la càbala i els egipcis eren omnipresents en la seva obra".

Dos anys després, quan Miralles publicava un estudi sobre les *Elegies de Bierville* de Carles Riba, expressava "la crisi de l'humanisme i el fet que els autors clàssics es deixen utilitzar per uns i pels altres, ideològicament i estèticament", Espriu va escriure a Miralles, que aleshores tenia 35 anys: "L'*humanisme* durarà mentre duri la cultura occidental. En la nostra petita província, ni l'esgota Riba ni el *tanco* jo. I és molt convenient per a tots, agradi o no a qui sigui, que els joves continuïn repensant-lo d'una manera pròpia, *nova* i sense la més petita interrupció, sense cap trenc estúpid".

És sabut que cada cop que un crític de l'obra d'Espriu trobava una nova clau interpretativa dels seus textos, ell ho negava. Ho vivia com si la seva intel·ligència hagués baixat un graó en fer-se diàfana. Això s'esdevingué en diverses ocasions i, en concret, quan Agustí Espriu i Malagelada, Núria

Nogueres (q.e.d.) i M. Assumpció de Pons varen publicar l'any 1983 el llibre *Aproximació històrica al mite de Sinera*, llibre corregit i augmentat en una nova reedició el 2010 de la mà exclusiva d'Agustí Espriu, parent llunyà del poeta.

Aquest llibre aconsegueix relacionar amb precisió llocs, persones i costums d'Arenys de Mar amb la producció espriuana, tant en prosa com en poesia, sota el mite de Sinera (el mot "Arenys" al revés, substituint la "y" grega per la "i" llatina). La lectura del llibre permet afirmar –com diu Agustí Espriu- "que, en la major part de l'obra espriuana, especialment en la maduresa, Sinera és un calc força ajustat d'Arenys geogràficament i històricament parlant".... "Ara bé, ¿quines són les coordenades temporals d'Arenys de Mar damunt les quals Espriu assenta el seu mite sinerenc?. Encara que no queda especificat de manera clara, i que Sinera té força intemporal, podríem dir que es va inspirar bàsicament en l'Arenys de la seva infantesa i joventut (jo penso que també en l'Arenys de la joventut del seu pare que li havia arribat a través de les tertúlies), i fins i tot en un Arenys més pròxim, el d'abans de l'expansió demogràfica i constructiva iniciada a la darreria dels anys cinquanta. No obstant això, a voltes fa incursions als temps actuals i envesteix contra un Arenys destrossat pels blocs de pisos".... "En el terreny dels personatges, l'autor va deixar molta més via lliure a la imaginació. Per bé que va incorporar a la seva llegenda (de Sinera) un nombre considerable d'individus històrics intactes, en transformà i en barrejà d'altres i en va crear de nous. Una de les nostres dificultats –escriu Agustí Espriu- va ser esbrinar quins eren els que va inventar i quins els que se sustenten en un suport verídic. Pel que fa a alguns, tot i que ell havia afirmat explícitament que eren històrics, com que apareixen a la seva obra amb pseudònims, ens va ser impossible esbrinar-ne la identitat real".

Salvador Espriu era viu durant la prolongada elaboració (1976-1983) de la primera edició de *l'Aproximació històrica al mite de Sinera* però no va voler col·laborar amb els autors "adduint que el coneixement de la base històrica i real de la seva inspiració no contribuiria a fer més comprensible la seva literatura". La no col·laboració feia explícita una preocupació: mostrar-ho tot del món real podia malmetre la veritat profunda del mite i restar dimensió a la proposta d'una llengua catalana de valor universal. Salvador Espriu no volia ser

“caçat” en segons quines interpretacions i ell negava virtut a algunes descobertes. Quan Rosa Delor va començar a sospitar d'una fonda relació entre la tradició mística del judaisme expressada en La Càbala i els textos d'Espriu, el poeta va recomanar-li que no es “distragués” amb lectures que podien allunyar-la del veritable significat de la seva obra.

Els aprofundits estudis de Rosa Delor publicats al llarg dels anys i l'exposició “*Espriu i la càbala*” que ella mateix com a Comissària va mostrar-nos el 2013, a l'estiu a Girona i a la tardor Barcelona, no deixen cap dubte sobre la importància de La Càbala en l'obra de Salvador Espriu. El darrer llibre de Rosa Delor titulat *La Càbala i Espriu* de 566 pàgines publicat per Balasch Editor, és extraordinari.

La Càbala i Espriu. Les portes de la llum

Rosa Delor escriu al llibre *Espriu. L'escriptor compromès, el místic, el gran sarcàstic* : “Càbala prové de l'arrel *kbl* que significa “rebre”. Allò rebut és la tradició que se centra en la revelació en el mont Sinaí. L'home no és un ésser passiu, al contrari; en aquest acte de rebre es troba envoltat per la Torà (els 5 primers llibres de l'Antic Testament), on busca els significats més profunds tot mirant de viure una vida austera per esdevenir un home just (un *saddiq*), és a dir, un estat vital en què tot està en equilibri i funciona com un tot” “ La Càbala és una guia espiritual per trobar el recte camí de la veritat, la qual no és tan sols l'absència de falsedat, sinó la capacitat per abastar el tot mantenint-se alhora fermament aferrat al centre: “Damunt la sorra molla/ suportó l'equilibri/ d'un ordre arquitectònic “ ha escrit Espriu a *Cementiri de Sinera*.

“Un ensenyament fonamental de la Càbala és que la ment humana reflecteix la ment de Déu i opera conforme als principis de la Creació: una espurna de pensament neix i es gesta a través d'estadis mentals de creixement. Aquest aspecte psicològic és central. Com en la psicoanàlisi (no oblidem que Freud era jueu), el llenguatge és la clau per a tot: així com és l'agent de la creativitat de Déu, defineix també el funcionament de la ment humana.”

“Cada poema és una espurna inconscient de percepció que emet el pensament creatiu d’Espriu, el qual va resoldre la greu depressió a què l’abocà el final de la Guerra Civil a través de la poesia, entesa com una autoajuda que investiga en la pròpia psicologia profunda per deslliurar el seu cor (*lev*, el centre mateix de l’Arbre de la Vida) de l’odi en què la guerra l’havia sumit. “Només aprofundint en el coneixement de nosaltres mateixos arribarem a ser qui realment som”. Espriu afirma que “l’essencial és créixer en humanitat, només així arribarà l’èsser humà “a ser ell mateix”, és a dir, un *Mensch*, una dona o un home de debò”. ... La voluntat de superar la desfeta de la Guerra Civil va portar Espriu a “concentrar la seva acció en aquest món amb l’objectiu de restituir al seu lloc el caos en què s’havia convertit la seva vida, la seva llengua i el seu país mitjançant l’estudi, l’escriptura i el celibat, com recomanaven els antics epicuris als qui aspiraven a la saviesa”.

“L’Arbre de la Vida o Arbre sefiròtic és el diagrama de l’emanació de la llum divina en l’acte de la creació. Des de la Corona suprema (l’arrel) va baixant per cada sefirà, mena de contenidor de les arrels espirituals de la potència creadora que conformen els tres nivells de l’ànima humana: intel·lectual (*neixamà*), sensitiva (*ruah*) i instintiva (*néfeix*). Una llum que es va enfosquint fins a fer-se matèria sòlida en el nostre món, la sefirà del Regne (*Malkhut*), on viu exiliada la *Xekhinà* (*Binà* o Intel·ligència), la Mare de dalt fecundada per la Saviesa d’on brollen les 7 sefirot inferiors. La *Xekhinà* és l’aspecte femení de Déu que acompanya el poble jueu en el seu exili i espera el dia en què finalment es reunirà amb el seu estimat a dalt i tot tornarà a ser al seu lloc. Del comportament humà depèn que aquest moment messiànic (*tikun*) arribi, per això el cabalista, l’home just, ha de baixar per fer participants del coneixement rebut els qui no tenen la seva capacitat d’estudi. Per a Espriu és una escala que ha d’anar pujant, graó a graó, pels 10 estadis evolutius de la ment. Cadascun esdevé un llibre poètic que fa arribar a les nostres mans”, continua explicant Rosa Delor.

“La numerologia hi té un paper essencial perquè la realitat fonamental de les sefirot és la d’un món interior de números que determina la realitat (com diu Brian L. Lancaster, de la mateixa manera que la pantalla de l’ordinador on

escriu aquestes paraules és tan sols la representació exterior d'una formulació interior de números que no veig). L'Arbre sefiròtic està format per 10 sefirot més les 22 lletres de l'alfabet hebreu, cadascuna amb un número i un nom assignats. La suma de 10+22 indica els 32 camins per on hem d'aviar la nostra vida per arribar a la Saviesa (Hokhmà), el nivell més alt a què podem aspirar la ment humana en la cerca de Déu. De sempre, la saviesa ha estat vinculada a una noció de principi, és la llavor, l'impuls de crear. El pilar central de l'Arbre sefiròtic indica el recte camí des del nostre Món de l'Acció, el Regne, per assolir el difícil equilibri entre el Rigor de la Justícia i la Gràcia que ens situa a les Portes de la Llum, la tríada supernal: Intel·ligència, Saviesa i la Corona”.

Continua Rosa Delor. “ El camí en cerca de la Llum del Coneixement comença amb els 100 poemes de *Les cançons d'Ariadna*, que conformen el Món de l'Acció o Assià. Els 5 llibres del “cicle del jo o de la mort”, *Cementiri de Sinera* (Fonament, Yessod). *Les hores* (Majestat, Hod), *Mrs. Death* (Victòria, Nétsah), *El caminant i el mur* (Bellesa, Tiféret) i *Final del laberint* (Justícia, Din), als quals cal afegir la Porta de la Misericòrdia: *La pell de brau* (Gràcia, Hésse), són els 6 llibres que conformen el Món de les Formes o Yetsirà. En el Món de la Creació (Brià) situa *Llibre de Sinera* (Intel·ligència, Binà) i *Setmana Santa* (Saviesa, Hokhmà). A la Corona (Kéter), l'inassolible Món de l'Emanació (Atsilut) o del retorn, trobem els tres vells de l'existència negativa: *Per al llibre de salms d'aquests vells cecs* (Ein, no-res), *Formes i Paraules* (Ein-Sof, No-res infinit) i *Per a la bona gent* (Ein-Sof-or, llum del no-res infinit)”.

“Per als jueus, la Torà és el nom de Déu, perquè representa un teixit vivent, un text en el sentit precís del terme (del llatí *textum*, o teixit), on ha estat teixit l'únic vertader nom, secret, el tetragrama, que representem amb 4 lletres: YHWH (lahvè). El *Séfer Yetsirà* o Llibre de la Creació és el text cabalístic més antic i enigmàtic misteriós. El seu contingut és molt misteriós, per això cal una acurada anàlisi de cada paraula per poder accedir-hi. El seu estudi revela que es tracta d'un text meditatiu amb forts continguts màgics. Segons tradicions talmúdiques antigues era emprat per crear un Gòlem, un ésser vivent”.

Escriu també Rosa Delor: “L’obra poètica d’Espriu és el seu Golem perquè en ella hi ha teixit la seva ànima. Una molt meditada veritat, perquè com ell deia en sentit literal “a cada vers s’hi jugava la vida”. La nostra intenció avui és projectar una llum de paraules d’Espriu sobre el tapís de la Creació, una obra d’art que conté poesia en cada puntada de l’agulla que el brodava i que ens ha suggerit d’acompanyar amb versos espriuans les mans artesanes que el van crear. Tal com ell mateix deia, amb “l’honor artesà de respondre de la meva obra”.

A tall de resum i seguint a Agustí Pons, podem dir que “La Càbala explica la Creació des de l’Emanació de la Llum més resplendent de la divinitat fins a la opacitat del nostre Món físic. La Càbala d’Isaac Luria, el Cec, (Safed, Palestina, segle XVI) aporta consol als sefardites expulsats el 1492 i explica la irrupció del mal en el món per la ruptura dels Vasos que contenen la Llum. Aquests vasos van quedar trencats en 288 fragments, cadascun dels quals contenia, tanmateix, “una engruna d’autèntica llum” per dir-ho amb les paraules que l’Altíssim adreça al públic en l’última escena de *Primera història d’Esther*. Per això vivim en un món caòtic, on regne la injustícia i el desamor. Davant d’aquesta situació, el viatge a través de l’escala ascendent del coneixement permet a l’escriptor construir el “Jo” per tal d’assolir la llibertat (la redempció, en un sentit literal) en un món regenerat per l’acció del subjecte; salvant el seu poble se salva ell mateix. Aquesta és la Càbala de l’exili que Espriu va assumir com experiència personal després de la Guerra Civil”. (Agustí Pons, *Salvador Espriu: càbala i psicoanàlisi*, Fundació Catalunya Oberta, 5 de juny de 2013).

És important remarcar, segons el meu parer, que des del desconeixement més absolut del pensament místic jueu i de la Càbala, és perfectament possible llegir Espriu i gaudir-ne en profunditat. Si llegim l’anomenada poesia cívica ens adonem de la manera que ell té de pensar la realitat present, intervenir-hi i dir-hi la seva, sobre els fets que està vivint. Si aprofundim en la seva literatura ens adonem de la vàlua de la seva reflexió personal sobre el món íntim, el món moral, la religió, la filosofia.

Com ha dit la mateixa Rosa Delor, “Espriu no era creient, ni místic, ni jueu, sinó de cultura cristiana i, per damunt de tot, un intel·lectual d’amplíssima cultura

que va cercar en les diverses cultures peninsulars arrels comunes per poder entendre-s'hi i va considerar que la Càbala (pel seu origen gironí) mereixia ser reconeguda dins la tradició catalana, com també es vinculava intel·lectualment a la tradició luriànica (això m'ho va dir personalment) com expressió de l'exili, no solament el polític, sinó també l'exili d'un déu personal, pare consolador". (Veure: Rosa Delor, "*Carta oberta a Bartomeu Fiol sobre Càbala, Espriu i català*", a Diari Balear, 10 de juny de 2013).

"Espriu –prosegueix Rosa Delor– no es va casar mai amb una línia literària ni amb una doctrina, sinó que les va explorar totes i d'acord amb Jung i Mircea Eliade (lectures que recomanava) va trobar arrels comunes en el pensament humà. D'aquí el seu mirall de la veritat trencat a l'origen, però reflectint una espurna de llum vertadera en cada trosset. Ara bé, si una cosa sí he entès després de trenta anys de llegir-lo, és que l'arbre sefiròtic (del qual n'havia parlat amb ell) li fornava una eina excel·lent per "ordenar el món a escala humana" (vegeu el discurs *honoris causa* d'Espriu de 1980)".

La frase que Espriu va condensar en l'esmicolat "mirall de la veritat" en què "cada un dels trossos recull tanmateix una engruna d'autèntica llum" és un postulat que expressa l'anhel d'un humanista per "pujar escales", recuperar valors i lluitar per cadascuna de les "espurnes" que es van perdre amb la ruptura dels vasos. Salvador Espriu va "restaurar" les seves 288 espurnes de llum per contribuir a recuperar l'equilibri del món. "De ben segur que la llengua, el català, va ser una d'aquestes espurnes", ha afirmat Rosa Delor.

El darrer missatge d'Espriu l'any 1984 són quatre versos que relacionen la poesia, la llengua i l'enigma de la vida:

En cloure els ulls, veig amb més claredat
Que l'univers enter és el mínim i fosc
Reflex d'un únic, inefable però
Intel·ligible, lluminós pensament.

Espriu i el procés sobiranista català. La pell de brau

La dimensió col·lectiva de l'obra d'Espriu ha fet inevitable que l'any 2013 nombrosos autors s'hagin preguntat per quina hauria pogut ser la relació entre Espriu i el procés sobiranista català. Aquesta pregunta no té resposta possible però ha permès tornar a considerar el pensament d'Espriu pel que fa a la relació de Catalunya amb Espanya. El llibre *La Pell de Brau* ha adquirit de nou notorietat i del debat n'han resultat escrits de prou interès com ara els articles: *Espriu i el debat sobiranista* d'Agustí Pons (Revista Diàlegs, número 59, gener-març 2013); *El fracàs d'Espriu* de Victor Martínez-Gil ("Indesinenter", número 6, any 2011); i "*La pell de brau de Salvador Espriu. Una síntesi*" d'Olivia Gassol (Revista VIA, del Centre d'Estudis Jordi Pujol, número 13 any 2010).

La pell de brau és un llibre de poemes publicat el 1960 i que cinquanta anys després de la seva primera edició ha estat reeditat l'abril de 2010 per Columna no pas com un llibre de poesia sinó en una col·lecció d'assaig i acompanyat d'interpretacions de nombrosos autors no especialistes en Espriu.

Victor Martínez- Gil ha assenyalat : "la veritat és que, durant molt de temps, la crítica espriuana no ha sabut gaire què fer amb *La pell de brau*. El llibre semblava trencar l'acord tàcit d'un delicat equilibri entre formulació simbòlica i metafísica per una banda i presència dels discurs compromès per l'altra. És aquest equilibri el que dóna èxits tan poc discutibles com *Ariadna al laberint grotesc*, *Primera història d'Esther* o *El Caminant i el mur*. *La pell de brau*, però va estar al centre d'una campanya de desprestigi d'Espriu que encara avui, en hereus dels germans Ferraté, es fa sentir. La crítica especialitzada (com ara Arthur Terry o, més recentment, Carles Miralles, el qual defensa que el llibre és sobretot una reflexió moral d'arrel gnòstica i epicúria) va mirar de demostrar la continuïtat de *La pell de brau* amb obres anteriors, una continuïtat que certament existeix ".

Per entendre *La pell de brau* és imprescindible tenir en compte tot allò que concorre en l'escriptura del llibre l'any 1960. L'anàlisi d'Olivia Gassol permet

constatar que en el llibre *La pell de brau* hi ha un context, unes idees i una voluntat que podem resumir així:

- una voluntat de diàleg amb la intel·lectualitat castellana, a tall de primer impuls per escriure el llibre.
- una relació amb la idea de l'iberisme de Joan Maragall reinterpretat a partir de la postguerra.
- una crítica al mite del dictador Franco presentat en aquell moment com un home ungit per Deu.
- la descripció de la fam i la misèria de la postguerra amb l'indicador que aleshores era *l'estraperlo*.
- la denúncia del contingut feixista de la premsa franquista i l'acomodament al règim franquista d'una determinada intel·lectualitat catalana.
- una defensa de la llengua catalana com a eina de supervivència de la nació catalana.
- una defensa de la democràcia com a forma política de llibertat i progrés nacional.
- un acompanyament al missatge de reconciliació traçat el 1959 pel PCE i el PSUC.
- una connexió entre Espriu i la generació que als anys cinquanta estableix una resistència frontal al règim franquista.
- I, finalment, un equilibri literari entre la veu col·lectiva compromesa i la reflexió més metafísica sobre la solitud i la mort.

Aquest context permet afirmar que no es pot identificar només Espriu amb “els ponts del diàleg”, expressió certament seva, però circumscrita a un moment històric, desmentida, matisada o reformulada en diferents ocasions com hom pot constatar en la lectura dels tres nous pròlegs que Espriu va escriure en les reedicions i on es pot copsar el distanciament de l'autor respecte al plantejament inicial de l'any 1960. Quan Espriu formula l'espanyolitat a través de Sepharad -el mot surt per primera vegada a *Primera història d'Esther*– ho fa seguint el marc de l'iberisme català. La reivindicació d'una nova idea d'Espanya basada en el diàleg i en el reconeixement de les diferents parles i cultures que

l'habiten segueix el model "iberista" de Joan Maragall (veure el llibre *Adéu Espanya*) i de Pere Bosch i Gimpera en qui s'emmirallava l'universitari Espriu. L'any 1960 Espriu tenia present la conferència inaugural del curs 1937-1938 a València pronunciada per Bosch i Gimpera i recollida en el llibre titulat *Espanya* i cal recordar que la reconciliació entre germans que Espriu reclama ja és present l'any 1939 quan escriu la primera versió d '*Antígona*.

En el debat sobre "el fracàs de l'Espriu" -que ha suscitat el president Jordi Pujol en referir-se a la impossibilitat d'una Espanya plurinacional i pluricultural– hi hem pogut constatar una petrificació del pensament de Salvador Espriu i, també, de Jaume Vicens Vives. La lectura de *La pell de brau* o de *Notícia de Catalunya* no pot anar més enllà dels propis límits de l'obra i de l'època. Si es superen de manera interessada i apassionada aquests límits s'acaba imposant al conjunt social i al lector actual una visió reductora de l'autor. Lectura que no ajuda a la comprensió ni de l'obra ni de l'època en que és formulen les tesis dels autors.

També en el marc de les circumstàncies de l'època i dins els límits històrics, s'han de recordar unes declaracions de Salvador Espriu de l'any 1977, als 64 anys, als periodistes Martí Gómez i Huertas Claveria. Espriu diu en castellà: "no soy separatista ni marxista. Únicamente, reconozco mi adhesión al presidente Tarradellas, que es pariente mío muy lejano, porque su figura es un modelo de honestidad. Y además, quiero dejar bien claro que he sido, soy y seré siempre republicano". (Cuadernos para el diálogo, sábado 8 de enero de 1977).

Com ha apuntat Agustí Pons, "el presumpte optimisme que podríem trobar a *La pell de brau* pel que fa a les possibilitats d'una nova ordenació d'Espanya de seguida desapareix. És molt significativa, en aquest sentit, la carta que el març de 1966 envia a Maurici Serrahima a propòsit de la polèmica sobre el català i l'espanyol encetada per Julián Marías. "Personalment –hi diu-, i com que em sento ja prou gran, i em curteja el temps i no en puc perdre ni un bri, i no tinc cap ambició ni tampoc cap talent polític, no en vull parlar més ni participar més, ni de lluny ni de prop, en aquesta inútil fresa. Espanyols o no, que ens "permetin" de ser qui som i com som i, encara millor, que ens deixin en pau.

Per a mi, no hi ha diàleg: com a màxim, la freda cortesia dels “modos”, que a casa m’han ensenyat, vet’ ho aquí”.

El maig de 1975, en una entrevista que li feu un aleshores jove Agustí Pons, publicada a la revista Destino, Salvador Espriu deia: “Resulta inútil insistir en el hecho de que, en el caso de las lenguas hispánicas no castellanas, se trata de unos idiomas absolutamente vivos que expresan un hecho cultural, histórico y sentimental, sin fisura alguna. Si no hemos sido asimilados por el castellano es porque hemos tenido y tenemos una personalidad cultural e histórica que nos hace inasimilables”. Com deia Agustí Pons el 2013, “no sabem, doncs, què hauria dit Espriu de la situació que en l’actualitat viu Catalunya. El que sí podem afirmar, amb tota rotunditat, és que qualsevol solució política que cregués convenient per al país hauria de passar, per força, pel reconeixement que no som assimilables”. (*Espriu i el procés sobiranista*, revista Diàlegs, gener-març 2013, número 59, pp83).

En tot cas resten vigents els mots del final del poema XXXVIII de *La pell de brau*:

Escolta, Sepharad: els homes no poder ser
Si no són lliures.
Que sàpiga Sepharad que no podem
Mai ser si no som lliures.
I cridi la veu de tot el poble: “Amén”

Uns versos que, al meu entendre, be podrien ser complementats per aquests:

Provarem d'alçar en la sorra
El palau perillós dels nostres somnis.

Ocnos i el parat Esglai

Aquest darrer llibre de Salvador Espriu fou presentat el dia 2 d'octubre de 2013 i és editat per Ramon Balasch i Mireia Mur, il·lustrat pel pintor Sergi Barnils i, com he dit, va comptar amb el suport financer de "La Caixa". És un volum de 876 pàgines que conté 172 escrits –169 articles i 3 breus assaigs- de Salvador Espriu elaborats entre 1934 i 1984, dels quals la gran majoria de textos reunits són introbables i una vintena són inèdits. Ramon Balasch, poeta i editor que fou secretari i amic de Salvador Espriu, assegura que el llibre estava totalment programat per Espriu des dels anys vuitanta en una llibreta amb indicacions de l'ordre de publicació i temaris.

El llibre aplega articles, discursos i altres textos assagístics i constitueix una mena de biografia intel·lectual de l'autor. S'hi pot constatar la seva personalíssima revisitació de la cultura i la literatura, la filosofia i la ciència, la història o la lingüística. Assistim al posicionament moral d'Espriu contra el món delirant del segle XX, la debacle de l'home sota els totalitarismes, l'amenaça nuclear i els atemptats constants a la civilització. Destaquen les seves invectives contra les ideologies closes i el seu combat a favor de la pau, la democràcia i la convivència en peu d'igualtat dins el complex món peninsular i dins el somni europeu.

Ramon Balasch escriu a l'epíleg del llibre: "És evident que aquest *Ocnos* és la crònica de la debacle d'una època, de la derrota d'una guerra sense victòria entre germans. També és una crònica de la lluita per l'última victòria damunt l'esglai. Aquest *Ocnos* és la radiografia d'una època viscuda per un escriptor que fa de les seves opcions vitals una mena de sacerdocí. I escriu com un profeta que no claudica davant la destrucció de l'home, de les societats i de les cultures, convençut que el fet de trobar-se a la vora d'"un pròxim i definitiu cataclisme, desencadenat tan sols per l'estupidesa humana, el previsible incident ni de lluny no ens eximeix d'anar treballant".

El títol del llibre ens recorda la història del mític Ocnos, el soguer de l'Hades, aquell que va trenant una corda que un ase incansable es va menjant. Com ha assenyalat Rosa Delor. "És la paràbola exacta de l'actitud d'Espriu davant una realitat que cal anar restaurant a mida que ments nècies s'entesten a devorar-la, com la somera d'Ocnos".

Per superar la crisi del segle XX Espriu cerca el diàleg amb novel·listes, músics, cantants, artistes i poetes i es decantarà per trenar una soga amb fragments d'altres mons aliens, els desigs d'altres escriptors o artistes que com ell vaguen per un món desrealitzat on res ja no és en el seu lloc després del cataclisme cultural d'occident. Espriu, diu Rosa Delor, ho viu com la "dolorosa urgència de crear", és a dir de participar activament en la cosmogènesi. Això ens duria a la Càbala i ara no és moment".

En aquest seminari a Caldetes hem vist com des de la infantesa Espriu és un home afamat de saber, que cerca la llum del coneixement que l'ha d'alliberar de l'esglai de la gran pregunta que presideix el destí de la nostra vida, perquè la vida només és el pròleg del definitiu i veritable relat que comença amb la mort. Hem vist com Espriu, un home intel·ligent, culte, refinat, es veu abocat a l'escriptura com una responsabilitat personal, íntima i alhora històrica, que no pot defugir perquè la paraula és la seva eina d'artesà i és amb les paraules que fem i desfem el món que ens envolta. "De ben jove –diu Rosa Delor– accepta la responsabilitat d'anar reconstruint, en la mateixa manera que es va destruït allò que amb tant d'esforç la humanitat ha fet al llarg de mil·lennis. ... La literatura d'Espriu, ja des d'un bon principi, experimenta el malestar que es percep en la cultura del segle XX i que ha desembocat en la crisi de la modernitat. Perquè senyores i senyors, Espriu no és un clàssic a l'antiga perquè llegia la Bíblia i freqüentava els antics grecs i romans. Espriu és un precursor de la postmodernitat, que va trobar llum de consol en aquestes lectures." ... "Home extremadament sensible i d'aguda intel·ligència, Espriu va viure –més conscientment del que ens podem imaginar– els efectes estèticament desestabilitzadors de la postmodernitat. I ho va deixar ben definit en una frase antològica: "Jo soc un fadrí drapaire de l'estúpida i dolorosa hora de la trencadissa i encara ajudo a collir-ne les miques i els bocins".

Una biografia reeixida: la d' Agustí Pons

Ignasi Aragay, en comentar la biografia imprescindible d'Agustí Pons esmentava amb encert que l'any 2013 molts catalans hem trobat un Espriu més pròxim, més enllà de l'home reconcentrat que s'amaga darrera un personatge esquemàtic i rere una obra feta per a la posteritat, fins i tot més que per al present. "Aquell nen que als 12 anys ja havia llegit El Quixot i la Bíblia; l'insubornable amic dels seus amics (Rosselló-Pòrcel, Amàlia Tineo, Mercè Muntanyola, Lola Solà); el senyor jove i el savi amb cara de nen que es va construir un món a mida arrelat en el sentiment de pèrdua; l'antirevolucionari durant la República que acabaria esdevenint emblema de l'esquerra liderada pel PSUC en la Transició; el ciutadà exigent sobretot amb si mateix i heterodox sobretot també cap a dins; l'apassionat per la Càbala, l'antic Egipte i el coneixement de llengües (castellà, gallec, basc, italià, francès, alemany, grec, hebreu, àrab, caló); l'hipocondríac amable i distant ...; tots aquests Esprius els trobareu en la biografia d'Agustí Pons que marida l'home i l'escriptor en totes les seves facetes: poeta, autor teatral i narrador".

L'any Espriu ha permès copsar la fenomenal altura intel·lectual d'un autor que sentia intensament el desig de ser. I de voler ser a través de la carnalitat de la llengua. Com diu Aragay, "Si un cos va estimar, va ser el de la llengua catalana i tot el que representava. D'aquesta manera, el superdotat jove laic, anticlerical i antinoucentista acabaria convertint-se en pilar de la continuïtat cultural, inclosa la continuïtat d'un fondo sentiment religiós i la d'un projecte de país que havia volgut institucionalitzar el Noucentisme". L'any Espriu ha permès valorar "l'intel·lectual que clamava per l'aïllament però a qui li encantava la tafaneria; el seguidor devot de Fabra –com un català més, obedient- però des de la llibertat de modelar la llengua com si fos un fill propi; el ciutadà que no accepta la medalla d'Alfonso X el Sabio alhora que no para de fer pròlegs i presentacions per a tota mena d'iniciatives cíviqes; el pensador que tenia un fons de pessimisme ontològic i en qui, tanmateix, mai no va minvar la passió per construir l'obra ni va escatimar el compromís per reconstruir el país".

Miquel Rubirola , 21 de juny de 2014

ANNEX nº 1.- UN TREBALL DE JAUME VINTRÓ BONET, nebot-nét de Salvador Espriu. (Treball presentat a la Facultat de Comunicació Audiovisual de la Universitat Ramon LLull, l'any 2002, a l'edat de 21 anys).

(Atesa l'extensió del treball de Jaume Vintró no he reproduït les notes i annexes. Així mateix he mantingut la grafia de la redacció original).

BIOGRAFIA DE SALVADOR ESPRIU

Salvador Espriu i Castelló va néixer al 1913 a Santa Coloma de Farners, fill de Francesc de Paula Espriu i Torres i Escolàstica Castelló i Molas.

El seu pare era un home obert, sociable i lliurepensador. Llicenciat en Dret a la Universitat de Barcelona, exercia de notari. Per altra banda la seva mare era una dona tímida, discreta i molt religiosa.

A causa de la feina del seu pare la família, tradicionalment d'Arenys de Mar, va haver de traslladar-se a Santa Coloma de Farners. Aquest poble de la Selva és on van néixer els tres fills grans de la parella: Francesc, Salvador i Josep. Més tard, també per motius laborals, la família es va tornar a traslladar, aquesta vegada a Barcelona, on la família es va ampliar amb les dues germanes petites de Salvador, Maria Isabel i Maria Lluisa.

La residència familiar va quedar establerta al carrer Diputació. Francesc Espriu gaudia d'una situació econòmica acomodada, de manera que es podien permetre un servei domèstic format per una cuinera, tres minyones i un xofer. A part, mantenien la casa d'estiueig al carrer de la Perera d'Arenys de Mar, poble on residien tots els seus familiars.

El jove Salvador era un nen que se'l descriu com entremaliat i juganer. Va fer els pàrvuls a l'Escola Montessori i la primària a l'escola Alemanya. Els moments més feliços els passava a la casa pairal, on tenia molts amics i es passaven el dia rondant per la vila. Els llocs que més freqüentava eren, en primer lloc, la casa de les germanes Draper, amigues de la família, que sempre obsequiaven els nens amb caramels i xocolata. Un altre lloc que visitava era la casa de la seva tia Maria Castelló, que tenia en una paret de casa seva sis gravats sobre la història bíblica d'Esther. Gravats dels quals tragué la idea d'escriure més endavant la Primera Història d'Esther. Els llocs on anava a jugar eren, primerament, can Rogés, casa veïna on vivien uns ferrers que tenien dos fills més o menys de la seva edat. També es distreia anant a la platja o al Mal Temps, turó que es troba a llevant de la vila.

A principis dels anys vint la casa dels Espriu va sofrir una profunda sotragada ja que els cinc germans van agafar alhora el xarampió. Tots se'n van sortir excepte Francesc i Maria Isabel. A ell el va deixar a les portes de la mort però se'n va sortir, la seva germana no va tenir tanta sort. La cura de Salvador fou molt lenta, de manera que havia de passar molt temps al llit. Per afavorir la recuperació el van portar a Viladrau. Dos anys més tard el seu germà gran, Francesc, va morir en caure al port d'Arenys que estava en obres. Aquestes morts i la seva malaltia li van canviar la vida. Del nen juganer i trapella que era va passar a ser un nen delicat, sempre amb el perill de recaure, de manera que era obligat a fer llit sovint.

A causa d'aquesta llarga convalescència va convertir-se en un amant de tot tipus de literatura, però sobretot se sentia atret per llibres de religió i història antiga.

L'any 1929, als quinze anys, va publicar el seu primer llibre, Israel, escrit en castellà. L'edició, de només cent exemplars que no eren per vendre, la va pagar el seu pare. Aquesta obra són estampes de l'Antic Testament, de manera que queda demostrat el profund coneixement que tenia de les escriptures.

L'octubre de 1930, quan tenia disset anys, va ingressar a la Universitat de Barcelona per seguir les carreres de Dret i Filosofia i Lletres. Allà conegué tres de les seves millors amigues al llarg de tota la vida: Amàlia Tineo, Mercè Montañola i Lola Solà. També establí un llaç d'amistat molt fort amb Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Aquells moments la vida a la universitat estava molt animada ja que s'acabava de sortir de la dictadura i el país s'encaminava cap a la República que es proclamaria a l'abril del 1931.

Tot i que treia unes notes immillorables en les dues carreres que feia paral·lelament, li agradaven molt més les Lletres que el Dret. Aquesta passió el portà a publicar al febrer del 1931 El Dr. Rip, que va ser la seva primera novel·la escrita en català. Al cap de poc temps va escriure la seva primera obra teatral publicada, La revolta dels sants, una peça humorística ambientada a Arenys. L'any 1932 va sortir a la venda Laia, que és una novel·la curta inspirada bàsicament a l'Arenys del segle XIX, que serveix de marc per explicar les aventures i desventures de la protagonista.

Un any més tard va participar en un creuer per la Mediterrània de quaranta-vuit dies, organitzat per la universitat. El viatge va acostar més Salvador als clàssics i va refermar la seva passió per l'egiptologia.

El 1934 va publicar Aspectes, obra que va servir per aglutinar tota la crítica en contra seu. També aquest any va presentar Els avets, obra amb què va aconseguir el seu primer premi literari: el guardó de la Generalitat de Catalunya en els X Jocs Florals de l'Ateneu Arenyenc.

Aquests anys, els estius i les vacances de Setmana Santa, en lloc de a Arenys, els passaven sobretot a Viladrau, poble on el seu pare havia comprat una finca per tenir cura de la seva salut.

L'any 1935 va publicar el llibre Miratge a Citera, que li va servir per reconciliar-se amb la crítica. Era una novel·la curta amable, banal, que seguia els cànons de l'època. També va presentar el llibre Ariadna al laberint grotesc, crítica sarcàstica de tot el que el rodejava.

Amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola va veure interromputs els seus estudis de Lletres Clàssiques que eren els únics que li quedaven per acabar. Va ser mobilitzat des del primer moment però no el van enviar al front a causa del seu estat de salut, de manera que feia classes a futurs oficials. Durant aquesta època negra va seguir escrivint per evadir-se de l'entorn, de manera que l'any 1937 es va publicar Letizia i altres proses. Els tràgics esdeveniments el van fer caure en una profunda crisi, creia que el millor que es podia fer era un pacte entre els dos bàndols per acabar amb la matança. A més a més l'any 1937 va morir Rosselló-Pòrcel, amic al qual tenia molt d'afecte. Amb l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona va veure la mort de Catalunya. Un mes després d'aquesta entrada va escriure la peça teatral Antígona, per parlar del tema clàssic de la lluita entre germans, fet que és el que considerava que havia passat amb Catalunya i Espanya.

El seu pare va morir l'abril del 1940 i la seva notaria va passar a mans Antoni Gual Ubach, a qui Salvador va passar a ajudar per poder fer-se càrrec de la família. Aquesta feina no li agradava gens i gairebé no li deixava temps lliure per poder llegir o escriure. Es va haver de quedar en el despatx durant vint anys, que ell descriu com "els més durs i amargs de la meua vida".

En aquella època en què molts escriptors van passar-se a la llengua castellana ell es va mantenir fidel al català, tot i saber que seria impossible rebre cap mena de reconeixement literari. A més, es va decantar per la poesia com a mètode d'expressió ja que era més fàcil de publicar en ser un gènere menys controlat per la censura franquista. Fruit d'aquestes dues idees apareix l'any 1946 el seu primer llibre de poemes, *Cementiri de Sinera*, en què crea el mite de Sinera. El llibre explica l'entorn en què es va criar de petit per recordar moments agradables de la seva infantesa, moments que mai no tornaran. Perdudes totes les il·lusions, només l'espera la mort.

Entre 1947 i 1948 va escriure la peça teatral *Primera Història d'Esther*, amb un llenguatge esquemàtic però alhora molt ric, per demostrar les grans possibilitats del català en una època en què semblava condemnat a desaparèixer. L'obra és una adaptació del llibre *Esther* de la Bíblia, però que transcorre com una representació de titelles en el mític "jardí dels cinc arbres" a la casa d'Arenys. La història d'Esther permet a Espriu establir un paral·lelisme entre les tribus jueves que salva de la tirania l'heroïna i la situació del poble català. L'obra va ser molt ben acceptada en els reduïts cercles de la cultura catalana.

Salvador Espriu va participar en la clandestina vida de la literatura catalana de la immediata postguerra. Aquests anys els considerava una època terrible, dintre dels quals només se n'escapaven les estades d'estiu a Arenys, que passava amb la família. Allí jugava amb els seus tres nebots i anava a la platja.

El 7 d'agost de 1950 va morir la seva mare de càncer, fet que va significar un cop molt fort per l'escriptor ja que l'admirava i estimava molt. Entre els anys 1952 i 1955 va publicar quatre llibres de poemes: *Les hores*, *Mrs. Death*, *El caminant i el mur* i *Final de laberint*, llibre pel qual el van guardonar amb "La Lletra d'Or". En les quatre obres, tot i tractar temàtiques diferents, com poden ser passejar-se amb Dante per l'infern i el purgatori o viatjar pel mediterrani seguint l'estil d'Ulisses, sempre acaba arribant a la mateixa conclusió: que ell i tot el que ell estima acabarà desapareixent i caient en l'oblit. Aquí la seva poètica es converteix en una meditació sobre la mort.

També s'ha de parlar d'un aspecte contradictori i que mai no ha quedat ben definit de les seves creences: la seva religiositat. Ell es definia com a agnòstic, mai com a ateu, i se sentia atret per la religió. Ell va declarar que volia morir catòlicament per respecte a la seva mare i anava a missa a Arenys, com a mínim durant les dècades dels cinquanta i seixanta.

L'any 1957 va publicar *Evocació de Rosselló-Pòrcel* i altres proses, en que inclou un estudi de l'obra del seu difunt amic. El 1960 apareix *La pell de brau*, llibre que tractava els temes importants de la Catalunya de l'època, pel qual va rebre una bona acollida per part dels joves intel·lectuals. Aquests van agafar uns quants versos del llibre com a símbols de la resistència.

L'any 1960 pot deixar la notaria Gual i passa a fer unes incertes feines d'assessorament a la mútua mèdica *Assistència Sanitària Col·legial S.A.*, dirigida pel seu germà Josep.

El 1963 apareix *Obra Poètica*, recull de tots els seus llibres de poemes on, a més a més, apareix per primera vegada el *Llibre de Sinera*. Al llarg de la dècada dels seixanta li passa una cosa completament inesperada: la popularitat. Espriu esdevé un símbol de les reivindicacions de Catalunya, passa a ser considerat la veu del poble. Aquesta obertura del poeta al gran públic va ser deguda sobretot al director de teatre Ricard Salvat i al cantant Raimon. Tot i no intervenir activament en la lluita clandestina, sempre que es demanava el suport dels intel·lectuals del país s'oferia, fins i tot en els moments més arriscats, com poden ser la Caputxinada del 9 de març de 1966 o la firma del manifest en contra de les tortures per part de la policia als miners d'Astúries, fet pel qual l'Estat va passar a vigilar-li la correspondència.

Espriu feia correccions constants a les seves obres, ja que buscava un català modern, lliure de mots cultes i medievalitzants introduïts pel Noucentisme. Els darrers anys del franquisme van coincidir amb els de la seva màxima popularitat, tot i que portava un estil de vida molt reclòs. Amb el pas del temps es va anar convertint cada vegada més en una persona inaccessible, de manera que ja no assistia ni a les presentacions dels seus llibres. Tot i això, en privat tothom el descriu com una persona molt sociable. A partir del 1969 se'l va proposar per al premi Nobel de literatura, que no li van concedir, però sí que se li va atorgar el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

La seva vida era interrompuda per freqüents malalties, de manera que es passava moltes hores llegint i escrivint. Cada dia dedicava mitja hora a llegir el diccionari Fabra i mitja més al diccionari de la Real Academia Española.

La correspondència li ocupava molta estona, ja que com ell mateix deia: "Com que m'han convertit en una patum, sé que fins i tot guarden les simples targetes". Aquesta fama va fer que hagués de tenir cura i calibrar totes les seves declaracions, ja que havia de respondre a la imatge que la gent tenia d'ell. Al final, el seu germà Josep va haver d'actuar de filtre entre el poeta i la gent que volia accedir-hi.

L'any 1971 va publicar el llibre de poemes titulat *Setmana Santa*, amb què el 1972 va guanyar el Premi de la Crítica. En aquella època també publicà *Aproximació* tal vegada el·líptica a l'art de Pla Narbona (1968) i *Formes i paraules* (1975).

En el llibre *PSUC: per Catalunya, la democràcia i el socialisme* va fer unes declaracions defensant la cooficialitat del català i el castellà, fet pel qual els sectors catalanistes més radicals el van criticar. Ràpidament, intel·lectuals de tots els mitjans van sortir en defensa del poeta, que seguia essent considerat un mite tot i el restabliment de la democràcia, amb la qual els seus poemes més emblemàtics perdien una part del seu sentit.

Llavors va passar una època en què les creacions que feia eren per encàrrec, així va fer *Per una vella i encerclada terra* a instància de Manuel Valls o *Una altra Fedra, si us plau* (1977) per petició de Núria Espert.

Salvador Espriu es va mantenir solter tota la vida i gaudia de certa fama de misogin, fet pel qual es van crear rumors sobre la seva homosexualitat, als quals ell responia amb una rotunda negativa.

L'any 1979 va tenir un preinfart i va haver de ser internat a la clínica Sant Jordi. A partir d'aquest moment la situació de la seva salut va començar a ser molt greu. Llavors, a partir de l'any 1980 va començar a rebre tot un seguit de distincions i honors entre els quals destaquen el seu ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres

o la medalla d'or de la Ciutat de Barcelona. L'any 1981 va publicar el llibre *Les roques i el mar, el blau*, que va rebre el Premi Ciutat de Barcelona i sempre va seguir escrivint, fins a la seva mort.

El 19 de desembre del 1984 va haver de ser ingressat a la clínica Quirón, però li van donar l'alta el dia 27 del mateix mes. El 18 de febrer del 1985 va tornar a l'hospital. Aquesta vegada va haver de ser ingressat a la UVI. Va morir la tarda del divendres 22 de febrer, a l'edat de 72 anys. Primer se li va instal·lar una capella ardent al Palau de la Generalitat i el dia 23 va ser enterrat al cementiri d'Arenys de Mar, en un acte multitudinari.

BREU DESCRIPCIÓ D'ARENYS DE MAR I DE LA RELACIÓ QUE HI TENIA LA FAMÍLIA

Arenys de Mar és un poble costaner de prop de dotze mil habitants, situat a la comarca del Maresme, entre els pobles de Caldes d'Estrac i Calella, a quaranta quilòmetres de Barcelona. Es troba en una estreta vall rodejada de muntanyes de poca alçada, que són Collsacreu, el Mal Temps o els turons del Montalt. La vall és creuada per múltiples rials que desemboquen en la gran riera dels Sobirans, elements característics de la zona geogràfica on es troba. Aquests rials només porten aigües en època de pluges i la resta de l'any estan secs, per això s'entén l'origen del nom Arenys, derivat del nom llatí arenium, que vol dir riera.

L'aspecte d'Arenys a vista d'ocell era, tradicionalment, el d'un triangle isòsceles, amb la base al mar. Per poder-se expandir li ha calgut enfil·lar-se muntanya amunt. Urbanísticament es construeix entorn de la riera, que fa de rambla del poble. El nucli social és el conjunt de l'església i la plaça que té davant.

Com Espriu va dir en una entrevista que li van fer a Ràdio Arenys: "El meu pare i la meva mare, i tots els meus avantpassats fins almenys a la segona meitat del segle XVIII, que és allà on jo arribo a saber alguna cosa dels de casa, tots són o eren nascuts a Arenys".

Arenys, a meitats del segle XVIII, era un dels principals centres de comerç amb ultramar de la costa catalana. La seva importància era tal que va arribar a comptar amb cinc drassanes i amb l'Estudi de Pilots, l'escola nàutica més prestigiosa de Catalunya. En aquesta situació, és evident que algun dels Espriu havia de fer-se mariner. Pau Espriu i Llobet, després de diversos viatges, va comprar uns terrenys a Cuba, on fundà la ciutat de Càrdenas, cosa que va fer que una part de la família es traslladés a viure al nou continent. Anys més tard Salvador Espriu i Ferran, nebot-nét del fundador de Càrdenas i avi de l'escriptor, va ser alcalde d'Arenys durant la revolució de setembre de 1868. Aquest es casà amb Isabel Torres i Català, filla d'una de les grans nissagues del poble, neboda del bisbe Jaume Català i Albosa. Aquest bisbe, després d'una brillant carrera canònica, es va fer construir al carrer de la Perera d'Arenys un casal de sales grans i espaioses, mansió que per herència passà a mans del pare del poeta. Aquesta casa, que es va convertir en la casa pairal de la família Espriu i segueix sent-ho en l'actualitat, conté el mític "jardí dels cinc arbres" del qual ja parlaré.

Fill de Salvador Espriu i Isabel Torres, nasqué l'any 1876 Francesc de Paula Espriu i Torres, pare de Salvador Espriu i Castelló. Orfe de pare des dels cinc anys, va estudiar dret a la Universitat de Barcelona. El 1911, als trenta-cinc anys, es casà

amb Escolàstica Castelló i Molas, de trenta-dos anys, a l'oratori privat de la casa pairal heretada del bisbe.

Escolàstica Castelló i Molas era filla de Nicolau Castelló i Vila, que va ser batlle de la població en diverses ocasions. Pel cantó matern era néta d'Esteve Molas i Bargués, un altre "gran navegant de Sinera".

El notari Francesc Espriu i la seva germana Josepa van fer construir un teatre-cinema que anomenaren "Sala Mercè", en una propietat que la família tenia a la riera, seguint plànols fets per la mateixa Josepa. Per poder-la mantenir es van haver de despendre d'una fantàstica propietat rural heretada del bisbe Català. L'any 1919 se la van haver de vendre.

EL MITE DE SINERA

El poble d'Arenys de Mar ha estat elevat a la categoria de mite literari, i no tan sols una vegada, sinó múltiples. Ferran de Pol en parlava com a Marenys, Fèlix Cucurull el tractava de Rialda, mentre que Josep Maria Miquel i Vergés el mitificà amb el mateix nom d'Arenys. Però, indubtablement, el que s'ha fet més famós de tots ha estat Sinera, creat per Salvador Espriu.

Aquest poeta va arribar a crear uns mites de la literatura catalana del segle XX, com poden ser Sepharad (Espanya i Portugal), Lavínia (Barcelona, i a vegades Catalunya), Alfaranja (Catalunya), però sens dubte el que s'ha fet més famós ha estat Sinera. Sinera és la transposició del nom d'Arenys, canviant la y grega per la i llatina. Aquest és el poble d'on provenia tradicionalment la seva família, tot i que ell no hi nasqué i només hi passà algunes temporades. La importància del poeta i el renom que donà a Sinera ha fet que la població arribés a agafar el terme com a emblema.

Quan ens trobem amb el nom de Sinera, hem d'entendre una idealització d'Arenys que l'escriptor ha volgut que fos la seva "petita pàtria". Per altra banda també hem de considerar que, com diu Joan Prats Sobrepere: "Sinera significa també sinecdòquicament la pàtria, el poble en sentit ampli, ètnic, polític i utòpic, "la vella i encerclada terra", designada, en tant que país, també amb el nom àrab d'Alfaranja. (...) Qui identifica Sinera amb pàtria, en recorda l'antiguitat, la cultura, el passat esplendorós".

En parlar d'aquest mite literari català el que cal preguntar-se és quin grau de relació s'estableix entre Sinera i Arenys de Mar. A aquesta pregunta diversos estudiosos, com Agustí Espriu, diuen que no ha estat una relació que s'hagi mantingut sempre igual. En un inici, en obres com *El doctor Rip*, *Laia* i *Aspectes*, el poeta agafava l'estructura bàsica del poble però la manipulava lliurement. A mesura que va anar madurant les semblances entre el poble literari i el real es van anar fent més marcades, les dues cares de la moneda van encaixant progressivament. S'ha de dir, però, que Sinera, tot i assemblar-se més o menys al poble depenent de l'obra, és la vila d'Arenys estancada en un moment de la història. Ell en parla referint-se al poble tal com era durant la seva infantesa i la seva joventut, fins a l'inici de l'expansió demogràfica i constructiva iniciada als anys cinquanta. Molt poques vegades fa incursions als temps actuals però quan es dona el cas envesteix contra el nou Arenys, destrossat pels blocs de pisos.

Segons la seva germana Maria Lluïsa, Sinera és Arenys però vist per un poeta, per un home d'una sensibilitat extraordinària.

LLOCS DE SINERA EN L'OBRA D'ESPRIU

En el número vint-i-set del carrer del bisbe Català (antigament carrer de la Perera) es troba la famosa casa pairal dels Espriu, que avui en dia encara pertany a la família i no està oberta a visites. Aquesta casa va ser heretada pel seu pare de part del bisbe Jaume Català i la família només l'utilitzava com a residència d'estiu. La casa consta d'una espaiosa planta baixa i dos pisos superiors, amb terrat al capdamunt. A la banda que dona al carrer del Turó hi ha "el jardí dels cinc arbres", que són "el roser de pell leprosa, la troana, la camèlia, el libanenc i la palmera gànguil".² A més a més, en aquest jardí hi ha un espectacular safareig coronat per la figura de Neptú.

Segons la seva germana, Salvador Espriu se'n reia, de dir-li a aquesta eixida jardí, ja que és molt petit i no es podia comparar ni de bon tros amb els autèntics i grans jardins que tenien en la finca familiar de Viladrau.

(...) El qui espera sabia

tornar, des del jardí

clos en el son dels arbres,

per llargs camins d'oblit.

Claror de l'aigua, prima

molsa del safareig.

Varava fràgils barques,

en encalmar-se el vent.

El segon aspecte important del poble que destaca dins l'obra d'Espriu és el famós cementiri de Sinera, tan rellevant, que el poeta va titular un dels seus llibres així. Aquest és un lloc especial ja que està situat sobre un turó situat a l'esquerra de la vila (mirant Arenys des del mar) al qual en l'època de joventut d'Espriu no arribaven les cases, de manera que l'identificava amb un lloc de calma, de silenci. El cementiri, que va ser inaugurat l'any 1868, està estructurat en tres grans replans. Els dos primers estan envoltats per nínxols i travessats per un passeig de xiprers.

(...) Els ostiaris

d'un culte antic obrien

les portes a la dansa

del santet i el diable,

entre cavalls que vénen
del mar, amb les carrosses
del mal temps.
El vent escampa
fum de tardor per marbres
de rics altars, per vinyes
on l'or és dens, i marca
amb un senyal el rostre
del qui farà la via
vers el xiprer.

En el tercer replà hi ha els panteons de les famílies acomodades, d'industrials, de navegants i d'americanos. La bellesa del paratge atreia el poeta. A més a més, és un lloc situat entre espais il·limitats: el mar i el cel.

El cementiri, com la resta del poble, el veu destrossat, ja que quan ell era infant tot ho veia perfecte. Així en una entrevista que li van fer a Ràdio Arenys va dir:

- Victòria Piany: "Una de les zones que anomena més en les seves obres és el cementiri de Sinera. L'heu vist darrerament, aquest cementiri de Sinera?"

- Salvador Espriu: "Últimament no l'he vist, fa una pila d'anys que no hi he pujat.

He de dir quan varen fer aquesta barriada, teòricament per a pescadors, hi varen treure l'espai que hi havia ³/₄ que era aleshores vinya³/₄, entre el cementiri i Arenys. Això em va destruir el meu paisatge. (...). Quan tota la rodalia del cementiri era intocada, hi havia passejat molt perquè el cementiri està col·locat en un lloc esplèndid, meravellós, en una vista meravellosa sobre el mar".

En aquest cementiri que tant estimava, va ser enterrat Salvador Espriu, exactament al nínxol número 381. Nínxol comprat pel poeta per guardar les despulles del seu amic Bartomeu Rosselló-Pòrcel, on descansaren fins que l'ajuntament de Mallorca les va traslladar de retorn a l'illa on havia nascut.

Un tercer punt del poble amb què Espriu caracteritzava el poble era la riera, element molt característic i impressionant de la zona. La riera és el carrer central als costats del qual s'organitza el poble. Aquesta riera sempre ha baixat amb molta força, ja que hi ha molts rials de la zona que hi desemboquen, de manera que sempre que baixava amb força s'enduia algun cotxe dels despistats que no l'anaven a treure en veure ploure. Actualment això ja ha deixat de suposar un problema com havia estat històricament, ja que l'any 1997 l'ajuntament va decidir canalitzar-la subterràniament.

Res no deturaria

la força dels cavalls

de l'aiguat. Si esclatava,

deixa'ls passar.

El galop d'aquests poltres

no durarà.

Els lloms dels bots es trenquen

en el mar.

Deliri de la pluja,

veu del llamp.

Retruny amplificada

rost avall.

El grup estén la fosca

més enllà

dels límits que guardaven

els turons del Mont-Alt.

Folles raons de bàtec

són de mal escoltar.

Però potser hi sentíem

un dolor molt humà.⁵

Un aspecte del poble que també s'ha de remarcar com a habitual dins l'obra d'Espriu és el mar i el port. Arenys, amb la seva llarga tradició marinera, inculcà un amor pel mar en el poeta. Una tradició marítima en què es veien involucrats de manera activa molts avantpassats seus, com el seu besavi Pau Espriu i Llobet, que l'any 1828 participà en la fundació de la ciutat cubana de Cárdenas, després d'haver navegat per Europa i Amèrica, o Miquel Torras i Ferrer, que després de sortir de l'Estudi de Pilots es va dedicar tota la vida al comerç i als negocis marítims. Salvador Espriu, en la Primera Història d'Esther diu: "No oblideu tampoc els Torras, que anaren i vingueren a través dels cinc oceans, i els altres pilots i mercaders que els emularen". Per tot això, són molt nombrosos els moments en què utilitza figures relacionades amb el món del mar i els mariners per explicar diferents sensacions o idees que té.

Aigües tranquil·les, olioses, brutes.
Anem entrant a port, en aquest refugi,
molt a recer de la difícil mar.
Evitaré l'esglaiadora boia
que es mou entre deixalles al davant.
Els ulls entreoberts miren fix i no veuen
la roda alta de proa, coronada
amb un inclinadíssim cap de mort.
Conec com s'acomplia tot el temps
de la navegació i el seu retorn,
mentre s'atansen a poc a poc vers la barca,
des de l'esclat de la llum aturada,
del clos silenci estant, llises parets de moll.⁶

Evidentment, en aquest recorregut pels llocs destacats de la vila s'ha de parlar de l'església i el magnífic retaule barroc fet entre els anys 1706 i 1711 per l'escultor vigatà Pau Costa. El poeta, en teoria, no era creient, però anava sovint a l'església ja que des de petit havia mamat la fervent religiositat de la seva mare, que havia arribat a portar a la seva filla petita Maria Lluïsa Espriu a un col·legi de monges, fet que aquesta descriu com una desgràcia. Per descriure la fastuositat i magnificència del retaule crec que el millor que puc fer és citar la pròpia visió que el poeta en tenia:

"Altar farcit d'imatges, alts relleus. Escenes ingènues de la visitació, del naixement, de l'adoració dels pastors, de la triple ofrena dels reis. Estampes heroiques del vell Israel. Processó de màrtirs, de guerrers, de penitents, de confessors, de pontífexs, tots d'una íntima i escollida beatitud. Al cim d'aquesta vida benaurada, entre

l'esclat de núvols i milícies angèliques, l'assumpció de santa Maria, plena de glòria. Més enlaire, l'esquena adaptada a la corba de la volta del temple, el Creador beneïa a la Verge".⁷

En altres moments tot el conjunt d'imatges li suggereixen idees més allunyades de la grandiositat, una visió més àcida que podem comprovar quan diu: "L'orgue grinyolava paraules desesperades que estremien les vestidures dels sants de l'altar major, uns sants fins, uns sants barrocs i pàl·lids. Movien el cap amb lentitud i es miraven els uns als altres, plens de tedi, i dissimulaven un badall d'una elegant fatiga. Somreien i s'ensopien a les fornícules en penombra ...".

"El Mal Temps és un turó que limita Arenys pel cantó de llevant: un pujol gros d'uns seixanta metres d'alçària el cim del qual presenta una curvatura suau, formant un arc de circumferència que queda tallat, a la banda de mar, per un gran espadat granític, alçat sobre el port". 9

Aquest turó és especial pel poeta ja que estava molt a prop de casa seva i hi acostumaven a anar a jugar. Sempre havia estat molt pelat, tan sols hi havia un xiprer que els pescadors utilitzaven com a punt de referència. Aquest caigué per culpa de la tramuntana l'any 1944. Normalment només hi havia hagut una drecera per pujar-hi des d'Arenys, aquesta drecera és un típic camí del morbo del segle XVII, que els soldats napoleònics van aprofundir durant la guerra del Francès perquè s'hi poguessin moure les tropes sense ser vistes des del mar.

Dalt del Mal Temps, arran

les velles soques

dels garrofers corcats,

tornava el vent a començar.

Per un camí de cabres

baixa fins al rial.

Esglaonava fressa

en els canyars.

Després, de seguida la sorra,

a la vora del mar,

un cop tots els caressos

ben esguardats,

convoca els seus patrons

a sardinals.¹⁰

Actualment el turó ja no està pelat perquè s'hi van plantar garrofers. A més a més, està poblat per diversos xalets, de manera que ja no es pot apreciar l'antic turó que apareix en diverses obres d'Espriu.

Tots aquests llocs són els que jo he volgut destacar en ser els que crec que apareixen amb més freqüència en les obres de Salvador Espriu, però s'ha de tenir en compte que en cita molts més, dels quals no parlaré per no fer l'apartat excessivament pesat. Tot i això vull deixar constància d'altres punts importants de la geografia arenyenca dels quals també escrigué a vegades, com poden ser les muntanyes del Montalt i Collsacreu, la sala Mercè, teatre-cinema construït pel seu pare i la seva tia, can Nineta, cellers situats al carrer de la Perera, que apareixen a Primera història d'Esther com a proveïdors de la casa Reial Persa, o el Remei, una capella situada a l'oest d'Arenys que podem trobar en el Llibre de Sinera, Primera història d'Esther o en algun conte d'Ariadna dins el laberint grotesc.

PERSONATGES DE L'ÈPOCA

"Pregueu pels ximplers de la vila, dinastes incomparables sota el prestigi d'en Trictrac, els mendicants que captaren de porta en porta, per places i carrers, una minsa i reganyosa caritat durant generacions senceres. I per les opulentes famílies, ja extingides, dels Tries i els Pasqual, dels Pastor i els Vallalta. I per la senyora Maria Castelló, que segué llegint en una cadira ranca. I per la dama dels Antommarchi, l'estugosa Angèlica, de professió malalta, condemnada fins al seu traspàs, des de la infància a una senectut extrema, a endrapar cada dia, amb cert desmenjament aristocràtic, un parell de pollastres capons, únic requisit d'escaiença a les seves delicadeses. I per l'Esperanceta Trinquis, colgada per la neu en un clot, prop de la via del tren. I per l'Escombreta, proferidora dels espinguets més aguts que mai s'hagin llançat de llarg a llarg de la costa. No oblideu tampoc els Torres, que anaren i vingueren a través dels cinc oceans, i els altres pilots i mercaders que els emularen. I els pescadors confreres de sant Elm i els calafats i mestres d'aixa de les antigues mestrances. I els comparets i macips de sant Roc, que veremaren les nostres vinyes i desfilaren a les processons, quan el raïm verola. Pregueu també per Tomeu Rosselló, a qui Salom incorpora a la llegenda sinerenga. I pel notari i el bisbe, el nebot i l'oncle, abans amos d'aquest jardí, que posseïren un talent claríssim i una enorme personalitat autoritària i bondadosa. I pel metge Miquel, i el ric Xifré, i el filòsof Moles, i la resta innumerable. I per l'Eleuteri, i per mi, i pels amics dels jueus, i pels jueus i llurs enemics"¹¹.

Salvador Espriu va bastir el món imaginari de Sinera de tota una sèrie de personatges que moltes vegades es basaven en algun conegut del poeta. Aquests personatges que extreia de la realitat no eren reflectits fidelment, sinó que els tractava perquè s'emmotllessin a les seves intencions. Parlant sobre el tema amb l'arxiver d'Arenys, de noranta anys, conegut com el "senyor Pons", em va revelar que molts dels personatges que Espriu recreà en les seves obres eren anteriors al seu naixement, de manera que els coneixia a través de les històries que s'explicaven pel poble. Mirant les Memòries del notari Espriu, llibre fet per la família, del qual gentilment Maria Lluïsa Espriu em deixà una còpia per fer el treball, es poden veure personatges que pertanyien a l'època de joventut del pare de Salvador Espriu i que aquest no els havia pogut conèixer per les dates en què moriren.

El grup de personatges que configuren els vilatans destacats, per un motiu o un altre, de Sinera, els dividiré a grosso modo en dos grans grups: el dels captaires i el format pel seu nucli familiar i les seves amistats.

Els captaires cridaven l'atenció del poeta, que era una persona crítica amb el seu entorn i reflectia la misèria del món a través d'aquests personatges en lloc d'excloure-la de la seva obra. En aquella època, a causa de la pèrdua de colònies espanyoles d'ultramar, la mendicitat va augmentar considerablement als pobles de la costa. La munió de captaires que rondaven per la zona omplien el poble cada divendres en busca d'almoïna, fins a un punt molt preocupant. Així ho veiem reflectit en una nota apareguda en la premsa local arenyenca l'any 1881 que diu: "Con alguna frecuencia nos hemos ocupado del excesivo número de mendigos que en determinados días circulan por nuestras calles, pero por razones que no comprendemos no trata de evitarse o cortarse el abuso, desconociendo acaso que la mendicidad es la reconvención más bochornosa, lanzada contra toda pública alegría; la afrenta de los Municipios si los mendigos son de la población y de los Gobiernos si son de fuera"¹². Entre el nombre abundant de captaires que hi havien al poble, Espriu en destacà alguns que cridaven particularment la seva atenció, entre els quals trobem en Quello, en Tric-Trac, la Trinquis o en Saragossa.

En Quelo o Quel era un home casat que feia de drapaire i comprava pells de conill. Era baix i prim i caminava de pressa. Aquest personatge era aprofitat per les mares del poble, a l'estil de l'home del sac, per fer creure els nens. Era pacífic però esquerp i acostumava a veure bastant vi, tot i que mai no agafava borratxeres sorolloses. Aquest personatge en l'obra d'Espriu es converteix en "en Quel·la", i adopta el paper de representar la mort, el drapaire que recull en una barreja informe dins la saca les despulles de la humanitat. Apareix en Primera història d'Esther, a Ronda de mort a Sinera, en la narració Sembobitis, d'Ariadna al laberint grotesc, en Les roques i el mar, el blau i també en el Llibre de Sinera, on diu:

L'estrany drapaire omplia el sac

de retalls de records i se'n va,

sota la fosca pluja, torb enllà,

pels llargs camins que s'esborren a mar.

L'Esperança Trinquis era una captaire del poble que cridava especialment l'atenció. Feia entre 1,30 i 1,40, anava molt bruta i podia. No es feia amb ningú, ni tan sols amb altres personatges de la seva condició social. Només l'acompanyava un gos que duia lligat a la cintura amb un cordill. Sempre portava un cabàs, on guardava el vi que anava bevent constantment. Vivia en una cova a prop de la platja i la mainada del poble acostumava a insultar-la i havien arribat a apedregar-la.

En el mite de Sinera Espriu no pot deixar de banda aquest grotesc personatge, a qui retoca per adequar-la als seus fins, de manera que passa a formar part del que considera l'aristocràcia d'embriacs i esparracats del poble. Això fa que la solitària captaire passi a tenir una intensa vida de relació a la ficció. A aquest personatge Salvador Espriu va dedicar un poema en el llibre Les cançons d'Ariadna que he col·locat en la pàgina 26 de l'annex ja que és una mica llarg però he cregut que havia d'aparèixer d'una manera o una altra en el treball.

En Saragossa era un altre captaire de la riera. Era baix, quadrat d'espatlles i se'l descriu com si tingués un aspecte bastant simiesc. Tenia una barba serrada entre la qual apareixia normalment un somriure amical. Anava molt mal vestit. A part d'això acostumava a portar un sac i una ampolla de vi. Era de Saragossa, motiu del qual s'havia tret el seu pseudònim, on tenia família que a vegades li enviaven diners. S'alimentava del que podia, cosa que molt sovint el portava a caçar gats i fer-los a la brasa. Va morir una mica abans de començar la guerra civil. El protagonista del conte d'Espriu Venda i passió de la Melera, del llibre Aspectes, és protagonitzat per un personatge que es diu Saragossa.

Com aquests tres personatges se'n poden trobar bastants més. Aquí he parlat dels captaires perquè era el grup social que Espriu volia ensenyar més per conscienciar els lectors de la incoherència del món. Tot i això, també va descriure altres personatges de la classe baixa arenyenca que sí que tenien maneres de guanyar-se la vida com poden ser els cantaires de romanços, els saltimbanquis, els gitanos de la cabra i un llarg etcètera.

El que he considerat l'altre gran grup és el que coneixia millor Salvador Espriu, ja que ell pertanyia a la burgesia arenyenca i era la classe amb què es relacionava.

La llista d'aquests personatges de la vida íntima de l'autor que apareixen en les seves obres és molt llarga i hi podríem trobar gent com el metge Miquel, el mossèn Josep Palomer, en Joan Rogés i Valls, les germanes Draper, el bisbe Català, el pare i la mare... Però només en descriuré alguns que em semblen especialment importants, sense cap intenció de desmerèixer la rellevància dels altres.

Pel que fa als seus amics d'infantesa del poble, el que té més protagonisme dins l'obra és en Joan Rogés i Valls, veí de la casa pairal. La família dels Rogés eren ferrers. El negoci no els donava per gaire, de manera que van haver de vendre's la casa i van demanar els Espriu que els la comprassin i els la lloguessin, ja que els tractes que podrien fer amb ells serien millors que no pas amb un arrendatari desconegut. Quan va tenir l'edat de treballar es va col·locar d'aprenent en una taller d'automòbils, després va entrar com a tècnic de màquines a can Catarineu, una fàbrica de cuiros. Un dia que caminava distret se li va enganxar la cama en una màquina de tallar pells i l'aparell li va arrossegat la cama. Això li va provocar una intensa hemorràgia i va morir dessagnat en l'ambulància que el portava a l'hospital. Aquest gran amic del poeta es va convertir, a la Primera història d'Esther, en l'Eleuteri, que és qui fa bellugar els titelles de l'obra. També li dedicà el conte Tòpic del llibre Ariadna en el laberint grotesc.

"Com que Pulcre té raó, té de donar l'últim adéu, honrat, bondadós, treballador Eleuteri, estimat amic", reflexionava. (...) ¿Recordes com corriem amarats de sol, xops de suor, encaçant-nos pels rials, a través dels canyars, cap a la platja? Tots els de la colla corriem sense alè, xops de suor. Després, molt més tard, et vas rebolcar en la teva sang, i ara la terra et colga (...).¹⁴

Un altre personatge important de l'entorn privat d'Espriu a Arenys era el mossèn Josep Palomer. Aquest home era fill de la vila, nascut el 1886, i anà al seminari a Barcelona. El 1908 va començar a exercir però no va voler una carrera eclesiàstica brillant. El que li interessava de debò era l'escriptura i s'ha de dir que va publicar bastants llibres. Va ser nomenat corresponent de la Reial Acadèmia de la Història i el 1922, de la de les Bones Lletres, de Barcelona. Es va interessar molt per les històries arenyenques, que convertí en base de la seva producció literària, afegint-hi molta imaginació. Vivia en una casa del mateix carrer de la Perera i tenia una relació molt íntima amb la família del poeta, fins al punt que feia les misses que es portaven a terme a l'oratori privat de la casa i participava en unes tertúlies organitzades pel notari, que Salvador Espriu normalment escoltava atentament. Mossèn Palomer presentà Joaquim Ruyra a Espriu, autor que admirava profundament.

També vull comentar la figura del bisbe Català, que va fer construir la famosa casa pairal de la família. Aquest va néixer l'any 1835 i va morir el 1899, de manera que Espriu no el va arribar a conèixer mai però el respectava pel que havia sentit sobre ell.

Aquest oncle-besavi de l'escriptor va obtenir la plaça de beneficiat de la parròquia d'Arenys als divuit anys i als vint-i-un ja impartia classes al Seminari de Girona. La seva escalada en el món de les dignitats eclesiàstiques va ser molt ràpida i als quaranta-quatre anys el van nomenar bisbe de Cadis i de les Canàries, més tard el van nomenar bisbe de Barcelona. Seguia corrents liberals i catalanistes que existien dintre de l'església, com es pot veure en el fet que ajudava els obrers a fer les seves reivindicacions, cosa que va fer-lo famós entre les masses. Era un enamorat d'Arenys, on anava sempre que podia, fins al punt que en el seu escut personal hi apareix l'emblema del poble: l'arbust sobre el mar. Està enterrat en una discreta tomba que esdevingué posteriorment el panteó dels Espriu, tot i que el poeta reposa en un nínxol que hi ha al costat. El bisbe Català, sempre que apareix en una

obra de Salvador Espriu, hi apareix com a persona de gran talent, respectat per tothom i bondadós.

Tot i quedar-me curt presentant tan sols aquestes persones, tampoc no vull allargar-me més en aquest apartat de manera que finalitzaré parlant del seu pare, el notari Francesc Espriu. El pare del poeta nasqué a Arenys de Mar l'any 1875, fill d'una família burgesa progressista. El seu pare va morir quan ell tenia cinc anys. Més tard es va llicenciar en dret i l'any 1908 guanyà per oposició la plaça de notari de Santa Coloma de Farners, per això Salvador Espriu va néixer en aquest poble de la Selva. El 1915 va guanyar la plaça de Barcelona, on es traslladà amb la família. A Barcelona participava en diverses tertúlies, com feia a Arenys. Al final de la seva vida gairebé s'havia tornat cec i morí en començar la guerra civil. El notari, que apareix en diverses obres del seu fill, l'ajudà en la seva carrera de lletraferit des del principi, costejant-li l'edició d'Israel.

En el pròleg de El doctor Rip Espriu es refereix al seu pare dient: "El meu pare, un notari de gran autoritat i d'una audiència més que àmplia, que d'habitud era un home d'un criteri solidíssim, es va deixar enlluernar pel seu afecte i es va interessar pel meu esguerro".

ENTREVISTA A MARIA LLUÏSA ESPRIU I CASTELLÓ

A la meva germana,

que m'ha acompanyat i estimat

JV: -Arenys és el poble de la família de tota la vida?

ME: - Sí, dels avantpassats per les dues bandes

JV: - I encara hi aneu amb la família?

ME: - Sí, però només hi passem una part de l'estiu ja que a l'hivern hi fa molt fred perquè la casa és molt gran.

JV: - Records del poble de quan eres petita.

ME: - Records molts i molt bons, ja que de petita era una felicitat quan hi anàvem. (...) Per mi, de nena, era estar respirant completament l'aire lliure, però quan vaig començar a anar al col·legi, molt més, ja que passar d'un col·legi de mitja pensió de monges. A més, a Arenys hi tenia molt bones amistats. (...) Aquesta gran felicitat a partir d'un moment es va veure una mica enterbolida perquè, quan tenia set anys, a Arenys hi va morir el meu germà gran, que era un nano maquíssim, que va patir durant dos mesos abans de morir. Allò ja va trencar aquella felicitat, però malgrat tot, era bonic, els banys de mar la platja. (...) Tot el que ara són càmpings eren hortes.

JV: - Està molt canviat?

ME: - Ha canviat molt. Jo de petita corria pels carrers i anava a jugar a la placeta, on vivia la Teresa Palomer, que encara hi viu. Anava allà al costat, que eren ferrers de tall, que era per mi un ofici d'aquells tan macos, com d'altres que s'han perdut. (...) El dia que venien els pobres també era molt maco. (...) Era un temps molt bonic, arribar a Arenys i llavors de seguida venia la festa major, que era una cosa tan extraordinària! Jo en tinc molt bon record. (...) Era molt maco Arenys, va acabar una mica amb la mort del meu germà però hi vam continuar anant. Va ser diferent, ja no hi havia tanta alegria, vam notar-ho tots molt. Llavors vam començar a anar a Viladrau, ja que en Salvador estava malalt. Llavors partíem, ja no estàvem tant temps a Arenys.

A dintre la casa hi havia un ambient molt simpàtic, ja que érem cinc germans i els nostres pares eren molt carinyosos. I un gran record de tot el servei que hi havia, teníem un tracte molt familiar, molt carinyós. (...).

JV: - Devíeu ser molta gent.

ME: - Nosaltres érem set i hi havia cuinera, dues minyones fixes, un bugadera i el xofer. (...) Al costat hi havia el celler de Can Nineta, on ens deixaven entrar a trepitjar raïm. (...) Els carrers eren de terra i hi passaven carros. Llavors el mercat es feia a l'aire lliure. (...) Molt maco, grans records.

JV: - La casa també ha canviat molt?

ME: - Sí, quan era petita encara era com l'havia muntat el bisbe. Es va canviar sobretot quan va començar aquest crim de la guerra del Franco i companyia, una de les cases que va ser desfeta va ser la del bisbe ja que els de les FAI i CNT eren bastant menjacapellans. Van entrar a casa i es van endur tot el que eren imatges religioses, el juliol del 1936.

JV: - Estàveu a casa?

ME: - Quan van entrar estàvem a casa. Llavors el meu pare estava molt malalt i van respectar la seva habitació. Al cap d'un temps van buidar tota la casa. Després vaig recuperar tots els mobles que vaig poder, però ja no era el mateix. (...) Després hi havia molt moviment, hi anàvem amb els fills, amics dels fills, cosins, en Salvador i la meva mare també encara hi venien. En Salvador, els dies que tenia de vacances, se'ls passava íntegrament a Arenys. (...) En Salvador era un home que quan sortia del seu despatx es posava amb la família, tant si era a la platja, que li agradava molt, com després jugar amb els nanos.

JV: - A en Salvador li agradava molt el poble?

ME: - En Salvador potser ha estat el que ha vist més i estimat més tots els contorns. A ell li agradava molt caminar, era un home de passejar llarg. A més, a causa de la seva malaltia es va dedicar més a l'estudi i tenia una sensibilitat més gran. (...) El gran ho estimava amb bogeria, per ell Arenys era un somni. No sé si hagués arribat a gran si ho hagués pogut descriure com en Salvador.

JV: - Una de les coses que vaig poder visitar de la casa va ser el jardí dels cinc arbres.

ME: - Bé, l'eixida és el que poèticament en va anomenar rient-se'n ell mateix una mica jardí, ja que a Viladrau si que teníem jardins molt grans i macos. (...) Deia:

"D'una eixida l'he convertida en un jardí". De petits hi jugàvem molt. Els arbres ja hi eren des del bisbe, excepte la palmera, que la va plantar la meva mare. (...).

JV: - Sinera per tu què és, és Arenys mateix?

ME: - Sinera és Arenys vist per un poeta, vist per un home d'una sensibilitat extraordinària. Els altres no ho hauríem sabut dir tan bé, encara que ho sentíem, com ho deia ell. (...) Arenys és un poble com altres de la costa, cada un té el seu encant, però ningú no ho ha cantat com ho va fer Salvador, que va tenir la bona idea de dir-li Sinera en lloc d'Arenys. Ho estimava amb bogeria. (...) Era un home que xerrava molt, que tenia molt contacte amb la gent.

JV: - Va canviar molt amb la malaltia?

ME: - Va canviar: d'un nano entremaliat, enjogassat sempre i que no parava, a la força es va haver d'estar quiet. Li van haver de fer una operació brutal. Va començar a llegir tot el que li queia a les mans i encara més. Començant per coses com el Salgari i el Bufalo Bill i després ja va passar a llibres de molta més categoria. Però no es va tornar gens agre de caràcter, sempre es va mantenir molt alegre i rialler, i feia riure a tothom. I escoltava quan havia d'escoltar. Esports no en va poder fer, nedava una mica i caminava molt. Cada vegada es va interessar més per tot i per tothom. (...) La vitalitat se li va concentrar en escoltar i conèixer la gent i estimar la gent. Una gran persona, la veritat és que era una gran persona. Per nosaltres, mort el pare, va ser el nostre puntal, sense ell no sé pas què hauríem fet. Ell hauria escrit molt més, però com que va posar-se a treballar a la notaria... (...) Estava enamorat d'Arenys. (...) Li agradaven molt els recents nascuts, els mirava els peuetes, les manetes, etc.

BIBLIOGRAFIA

ESPRIU, A. Aproximació històrica al mite de Sinera. Barcelona: Curial. 1983

ESPRIU, A. Salvador Espriu. Barcelona: Columna. 1996

ESPRIU, M. L. Memòries del notari Espriu.

ESPRIU, S. Ariadna al laberint grotesc. Barcelona: Edicions 62. 1991

ESPRIU, S. Cementiri de Sinera / Les hores. Barcelona: Edicions 62. 1991

ESPRIU, S. Les cançons d'Ariadna. Barcelona: Edicions 62. 1991

ESPRIU, S. Llibre de Sinera. Barcelona: Edicions 62. 1994. 3ª Edició

ESPRIU, S. Primera història d'Esther / Antígona. Barcelona: Edicions 62. 1989. 10ª Edició

PRATS, J. Salvador Espriu, missatge personal. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1992

REINA, F. Salvador Espriu. Enquestes i entrevistes. Barcelona: Edicions 62. 1990

Jaume Vintró Bonet, redacció de l'any 2002

Annex nº 2. Les obres completes d'Espriu i l'edició Crítica i Documentada de l'Obra Completa

Amb els textos publicats a *l'Edició Crítica i Documentada* del Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu, amb el llibre *Ocnos i el parat esglai* i amb els tres volums publicats per labutxaca, podem parlar de les obres completes de Salvador Espriu.

Pel que fa als tres volums de labutxaca recordem que el volum *Prosa narrativa* s'ha publicat sota la cura de Gabriella Gavanin i Victor Martínez-Gil i conté, a més de l'estudi *Salvador Espriu, narrador* unes *Notes sobre l'edició*, les següents obres de Salvador Espriu:

- . El doctor Rip
- . Laia
- . Aspectes
- . Miratge a Citerea
- . Ariadna al laberint grotesc
- . Letizia i altres proses
- . La pluja
- . Proses de "La Rosa Vera"
- . Les roques i el mar, el blau
- . Les Ombres

El volum *Poesia* de labutxaca s'ha publicat sota la cura d'Olivia Gassol Bellet i conté, a més de l'estudi *Salvador Espriu, poeta* i unes *Notes a l'edició* les següents obres de Salvador Espriu:

- . Les cançons d'Ariadna
- . Cementiri de Sinera
- . Les hores
- . Mrs. Death
- . El caminant i el mur
- . Final de laberint

- . La pell de brau
- . Llibre de Sinera
- . Setmana Santa
- . Per al llibre de salms d'aquells vells cecs
- . Formes i paraules
- . Per a la bona gent
- . Fragments. Versots. Intencions. Matisos

Poemes dispersos

El volum *Teatre de labutxaca* conté un pròleg del curador Enric Gallén i les tres obres de Salvador Espriu d'estructura teatral:

- . Antígona
- . Primera història d'Esther
- . Una altra Fedra, si us plau